

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

~~К53/72~~

87221

7

ЛИПЕНЬ

1940

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

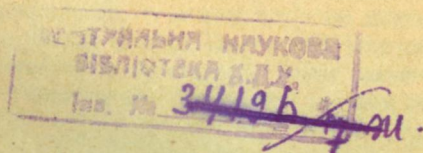
78

7

липень

1940

87221.

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ · ХАРКІВ

87 196

З М І С Т

	Стор.
Указ Президії Верховної Ради СРСР	3
Мирне розв'язання радянсько-румунського конфлікту в питанні про Бесарабію і Північну частину Буковини (Повідомлення ТАРС) . .	5
М. Хашеватський — Бесарабія наша. Поезія	8
<u>Арон Копштейн</u> — Далекосхідні поезії	9
Павло Байдебуря — Портрет. Оповідання	11
Агата Турчинська — На човні. Поезія	15
Ів. Вирган — Голос Оксани Петрусенко. Поезія	16
Данило Соколов — Учитель. Оповідання	17
Володимир Лефтій — Перед пам'ятником Г. І. Котовському. Поезія	29
Леонід Топчій — Маленьке місто. Поема	30
Володимир Гавриленко — Ширість. Роман (закінчення) . . .	33
Давид Каневський — Сосна. ***. Поезії	109
Андрій Клоччя — Про нашу молодь, літоб'єднання, В. Маяков- ського і деякі питання поезії і прози. Нотатки	110
Мирон Степняк — До питання про художнє слово. Стаття . . .	121

Б і б л і о г р а ф і я

К. А. — „Литературный Воронеж“. Рецензія	124
--	-----

У К А З

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

ПРО ПЕРЕХІД НА ВОСЬМИГОДИННИЙ РОБОЧИЙ ДЕНЬ, НА СЕМИ ДЕННИЙ РОБОЧИЙ ТИЖДЕНЬ І ПРО ЗАБОРОНУ САМОВІЛЬНОГО УХОДУ РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ З ПІДПРИЄМСТВ І УСТАНОВ

За поданням Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок — Президія Верховної Ради СРСР *постановляє*:

1. Збільшити тривалість робочого дня робітників і службовців в усіх державних, кооперативних і громадських підприємствах та установах:

з семи до восьми годин — на підприємствах з семигодинним робочим днем -

з шести до семи годин — на роботах з шестигодинним робочим днем, за винятком професій з шкідливими умовами праці, по списках, затверджуваних РНК СРСР;

з шести до восьми годин — для службовців установ;

з шести до восьми годин — для осіб, що досягли 16-ти років.

2. Перевести в усіх державних, кооперативних і громадських підприємствах та установах роботу з шестиденки на семиденний тиждень, рахуючи сьомий день тижня — неділю — днем відпочинку.

3. Заборонити самовільний ухід робітників і службовців з державних, кооперативних і громадських підприємств та установ, а також самовільний перехід з одного підприємства на інше або з однієї установи в іншу.

Ухід з підприємства і установи, або перехід з одного підприємства на інше і з однієї установи в іншу може дозволити тільки директор підприємства або начальник установи.

4. Встановити, що директор підприємства і начальник установи має право і зобов'язаний дати дозвіл на ухід робітника і службовця з підприємства або з установи в таких випадках:

а) коли робітник, робітниця або службовець за висновком лікарсько-трудової експертної комісії не може виконувати попередню роботу внаслідок хвороби або інвалідності, а адміністрація не може надати йому іншої підходящої роботи в тому ж підприємстві або установі, або коли пенсіонер, якому призначена пенсія по старості, бажає залишити роботу;

б) коли робітник, робітниця або службовець повинен припинити роботу в зв'язку з заліченням його у вищий або середній спеціальний навчальний заклад.

Відпуски робітницям і жінкам службовкам по вагітності і пологах зберігаються відповідно до діючого законодавства.

5. Встановити, що робітники і службовці, які самовільно пішли з державних, кооперативних і громадських підприємств або установ віддаються

до суду і за вироком народного суду зазнають тюремного ув'язнення строком від 2-х місяців до 4-х місяців.

Встановити, що за прогул без поважної причини робітники і службовці державних, кооперативних і громадських підприємств і установ віддаються до суду і за вироком народного суду караються виправно-трудовими роботами по місцю роботи на строк до 6 місяців з відрахуванням з заробітної плати до 25 проц.

В зв'язку з цим скасувати обов'язкове звільнення за прогул без поважних причин.

Запропонувати народним судам всі справи вказані в цій статті розглядати не більше ніж у п'ятиденний строк і вироки по цих справах виконувати негайно.

6. Встановити, що директори підприємств і начальники установ за ухилення від віддання до суду осіб, винних у самовільному уході з підприємства і з установи, і осіб, винних у прогулах без поважних причин,— притягаються до судової відповідальності.

Встановити також, що директорів підприємств і начальників установ, які прийняли на роботу осіб, що самовільно пішли з підприємств і з установ і що ховаються від закону, піддають судовій відповідальності.

7. Цей указ входить в силу з 27 червня 1940 року.

Голова Президії Верховної Ради СРСР М. Калінін.

Секретар Президії Верховної Ради СРСР О. Горкін.

Москва, Кремль. 26 червня 1940 р.

МИРНЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКОГО КОНФЛІКТУ В ПИТАННІ ПРО БЕСАРАБІЮ І ПІВНІЧНУ ЧАСТИНУ БУКОВИНИ

(ПОВІДОМЛЕННЯ ТАРС)

26 червня Голова Раднаркому Союзу РСР тов. Молотов В. М. зробив таке подання румунському посланикові в Москві п. Давідеску:

„В 1918 році Румунія, користуючись військовою слабкістю Росії, насильницьки відторгла від Радянського Союзу (Росії) частину його території — Бесарабію і тим порушила вікову єдність Бесарабії, населеної головним чином українцями, з Українською Радянською Республікою.

Радянський Союз ніколи не мирився з фактом насильницького відторгнення Бесарабії, про що уряд СРСР неодноразово і відкрито заявляв перед усім світом.

Тепер, коли військова слабкість СРСР відійшла в область минулого, а міжнародна обстановка, що створилась, вимагає найшвидшого розв'язання одержаних у спадщину від минулого невирішених питань для того, щоб закласти, нарешті, основи міцного миру між країнами, Радянський Союз вважає необхідним і своєчасним в інтересах відновлення справедливості приступити разом з Румунією до негайного вирішення питання про повернення Бесарабії Радянському Союзові.

Уряд СРСР вважає, що питання про повернення Бесарабії органічно зв'язане з питанням про передачу Радянському Союзові тієї частини Буковини, населення якої в своїй величезній більшості зв'язане з Радянською Україною як спільністю історичної долі, так і спільністю мови і національного складу. Такий акт був би тим більш справедливим, що передача північної частини Буковини Радянському Союзові могла б явити, — правда, лише в незначній мірі, — засіб відшкодування того величезного ущербу, який був заподіяний Радянському Союзові і населенню Бесарабії 22-річним пануванням Румунії в Бесарабії.

Уряд СРСР пропонує королівському уряду Румунії:

1. Повернути Бесарабію Радянському Союзові.
2. Передати Радянському Союзові північну частину Буковини в кордонах згідно з доданою картою.

Уряд СРСР висловлює надію, що королівський уряд Румунії прийме ці пропозиції СРСР і тим дасть можливість мирним шляхом розв'язати конфлікт, що затягнувся, між СРСР і Румунією.

Уряд СРСР чекає відповіді королівського уряду Румунії протягом 27 червня ц. р.

26 червня 1940 року“.

27 червня румунський посланик п. Давідеску передав тов. Молотову таку відповідь румунського уряду:

„Уряд СРСР звернувся до румунського уряду з нотою, яка була вручена 26 червня о 10 год. вечора його превосходительством паном В. Молотовим, Головою Ради Народних Комісарів, Народним Комісаром Закордонних Справ, панові Давієску, посланикові Румунії в Москві.

Нагнаний тим же, що й радянський уряд, бажанням бачити вирішеними мирними засобами всі питання, які могли б викликати незгоди між СРСР і Румунією, королівський уряд заявляє, що він готовий приступити негайно, в найширшому розумінні, до дружнього обговорення за спільною згодою, всіх пропозицій, що виходять від радянського уряду.

Відповідно королівський уряд просить радянський уряд зволити вказати місце і дату, які він бажає фіксувати для цієї мети.

Як тільки румунський уряд одержить відповідь радянського уряду, він призначить делегатів і сподівається, що переговори з представниками радянського уряду матимуть результатом створення міцних відносин доброї згоди і дружби між СРСР і Румунією.

27 червня 1940 року*.

На поставлене тов. Молотовим питання, чи приймає румунський уряд пропозиції уряду СРСР про негайну передачу Радянському Союзові Бесарабії і північної частини Буковини, п. Давієску відповів, що румунський уряд приймає ці пропозиції.

У зв'язку з цим Голова Раднаркому Союзу РСР тов. Молотов передав учора п. Давієску таку відповідь радянського уряду:

„Уряд СРСР вважає відповідь королівського румунського уряду від 27 червня непевною, бо в його відповіді не сказано прямо, що він приймає пропозиції радянського уряду про негайну передачу Радянському Союзові Бесарабії і північної частини Буковини. Але тому, що румунський посланик у Москві п. Давієску роз'яснив, що згадана відповідь королівського румунського уряду означає його згоду на пропозиції радянського уряду, уряд СРСР, виходячи з цього роз'яснення п. Давієску, пропонує:

1. Протягом 4 днів, починаючи з 2 год. дня за московським часом 28 червня, очистити румунським військам територію Бесарабії і північної частини Буковини.

2. Радянським військам за цей же період зайняти територію Бесарабії і північної частини Буковини.

3. Протягом 28 червня радянським військам зайняти пункти: Черновиці, Кишинів, Аккерман.

4. Королівському уряду Румунії взяти на себе відповідальність за цілість і недопущення псування залізниць, паровозного і вагонного парку, мостів, складів, аеродромів, промислових підприємств, електростанцій, телеграфу.

5. Призначити комісію з представників радянського уряду і румунського уряду по 2 від кожної сторони для врегулювання спірних питань по евакуації румунських військ і установ з Бесарабії і північної частини Буковини.

Радянський уряд наполягає, щоб королівський уряд Румунії дав відповідь з приводу вищевикладених пропозицій не пізніше 12 год. дня 28 червня.

27 червня 1940 року*.

Об 11 год. ранку 28 червня п. Давієску передав тов. Молотову таку відповідь румунського уряду на останню заяву радянського уряду:

„Румунський уряд, для того, щоб мати можливість уникнути серйозних наслідків, які викликало б застосування сили і відкриття воєнних дій у цій частині Європи, бачить себе зобов'язаним прийняти умови евакуації, передбачені в радянській відповіді.

Румунський уряд бажав би, однак, щоб строк, передбачений пунктами 1 і 2, був продовжений, беручи до уваги, що евакуацію території було б надзвичайно трудно здійснити протягом чотирьох днів, в наслідок дощів і поведей, які зіпсували шляхи сполучення.

Мішана комісія, яка утворюється в силу пункту 5, могла б обговорити і вирішити це питання.

Імена румунських представників у цій комісії будуть повідомлені протягом дня.

28 червня 1940 року*.

Таким чином, румунський уряд прийняв пропозицію уряду СРСР про негайну передачу Радянському Союзові Бесарабії і північної частини Буковини.

Тов. Молотов повідомив п. Давідеску, що представниками СРСР в радянсько - румунську комісію для врегулювання спірних питань по евакуації румунських військ і установ з Бесарабії і північної частини Буковини призначаються генерал Козлов і генерал Бодін, які готові сьогодні ж приступити до роботи в м. Одесі разом з представниками Румунії. Тов. Молотов заявив також п. Давідеску, що радянсько - румунська комісія, в разі необхідності, зможе обговорити питання про відстрочку виконання на кілька годин пунктів 1 і 2 радянських пропозицій від 27 червня.

Пан Давідеску обіцяв негайно повідомити радянському урядові імена представників Румунії у вищезазначену радянсько-румунську комісію.

Рівно о 2 год. дня 28 червня радянські війська почнуть перехід через румунський кордон для зайняття міст : Черновиці, Кишинів і Аккерман.

М. Хашеватський

БЕСАРАБІЯ НАША

Не дарма іржали коні,
Кров лилася не дарма,—
Стяги підняли червоні
Кишинів та Аккерман.

Було: ворогів навали
Йшли на нас з усіх боків,
Землю нашу шматували,
Крали в матері синів.

Та сини не забували
Нені рідної ніяк —
Повставали, зброю брали,
Вбиті падали в боях.

І земля живої крові
Напивалась... не дарма:
Мов у казці у чудовій,
Знов зростається сама.

Постає над світом грізно
Край ясної новини,
І до матері-вітчини
Повертаються сини.

Падають штучні кордони,
Наче в бурі бурелом,
Прапори горять червоні
Понад Прутом і Дністром.

Танки йдуть залізним строем,
В небі літаки пливуть,
І колишніх битв герої
Твердо вказують їм путь.

Харків, 1940 р.

Переклад з єврейської.

Арон Копштейн

ДАЛЕКОСХІДНІ ПОЕЗІЇ

БАТЬКІВЩИНА

Я в Примор'ї стрічаю світанки,—
Скоро знов у дорогу мені.
Недалеко від озера Ханки
Українські лунають пісні.
Добираючи слово до слова,
Прислухаюсь до пісні весь день
І повторюю знову і знову
Всі уривки знайомих пісень.
Серед сопок Приморського краю
Раптом склалася думка ясна,
Що свою Батьківщину я маю
І єдина у мене вона!

Та земля, на якій народився,
Де біжать у Дніпро ручаї,
Де я рідної мови навчився
Й не забуду ніколи її.
Тим я виріс до всього цікавий,
Що в дитинстві моїм, вдалині,
На Волохинській вулиці трави
Устеляли дорогу мені;
Що в затоках ріки Кошової
На світанку я рибу вудив,
І цвітіння весни степової
Я на ціле життя полюбив.

Може я не приїду додому,
Може долю я маю таку,
Що звалитись моему шолому
На чужому, сухому піску.
Чи в манчжурським впаду гаолян!
І зімну його тілом важким,
І тоді я згадаю востанне,
Що на світі я був не чужим!

Ні, не хочу я більшої слави,
Тільки б пам'ять мою зберегли —
На Волохинській вулиці трави,
Над Лиманом високі вали.

1939 р.

ВИНОГРАД

Облітає наш зелений сад,
І долини вкрилися росою.
Ми йдемо доріжкою виткою,
Щоб терпкий збирати виноград.
На далекій сопці він росте —
Ми йдемо крізь сплетення густе.

Натомившись, надзвичайно рідко
Я тепер очами бачу сні.
Та коли візьму зелену вітку,
Зразу пригадаю Британі.
В тім селі довілля і відрада —
Повносокі грона винограду.

Дуже хочеться мені туди —
Небо синє, кругле та бездонне.
Там збирають у садах плоди,
Там зрізають виноградні грона.
У далекім, у моїм селі,
Осінь гарячіш і веселіш.

Та іще я бачу, як вагони
Між собою гомонять в строю.
То армійські їдуть ешелони
У тайгу оновлену мою.
На зелені береги ріки
З України їдуть земляки.

Так ми стали непорушним ладом
На оцих тривожних берегах,
Щоб сади шуміли виноградом,
Щоб співали юнаки в садах.
Заспівали й ми на темній сопці —
Схід не дуже то й далекий, хлопці!

Шлють бійці листи на Україну —
Приїжджайте, родичі, сюди.
Я тепер ніколи не покину
Ці майбутні сонячні сади.
Здрастуй, краю, виноград зелений,
Цілою вітчизною натхнений!

Павло Байдебур

ПОРТРЕТ

ОПОВІДАННЯ

У двері постукали. Стукіт був легенький, дрібний. Зігнутий палець, напевне, ледь торкався шальованих дощок. Вацлав Ліскевич, учувши дотик, дуже зрадів невідомому гостеві. «Напевне замовець?» — майнула надійлива думка. Серце забилося прискорено, лунко. Господар підвівся з канапи, наспіх оправив на собі давно непрасований одяг, прибрав поважного, учтиво-усміненого вигляду і крикнув гостинне — «Заходьте».

Двері відчинились.

— Прошу пробачення, чи тут живе Вацлав Ліскевич? Художник Ліскевич? — поспішився додати невідомий, наголошуючи на слові художник.

— Так. Ви не помилились. — Ліскевич допитливо глянув на того, що переступив поріг кімнати, і похмурнів.

Людина в старому сурдугі, в кепі, в простих незграбних черевиках не може бути замовцем. Навпаки, такого гатунку люди частенько неспрошено заходять в дім, готові за безцінь вам послужити — настирливо пропонують фотокартки, запальнички — замасковане жебрацтво. Але цей ...

— Чи можна присісти? — запитав невідомий і ступив від порога.

Господар мовчки вказав на стілець, сам залишився стояти, готовий в одну мить випроводити гостя.

— А вас, пане Ліскевич, таки труденько знайти, — вмостившись у фотелі, зауважив весело гість. — У клубі митців, на Собеського, навіть не знають, де зараз мешкає колега, відомий художник ...

— Я там не буваю, — рішуче, з серцем мовив господар. При згадці про клуб митців у горлі, відчулось, підкотився гіркий кім'ях і раптово забив виддих. Художник ще більше похмурнів, і відвернувся, уникаючи погляду гостя.

— Але, перепрошую, річ не про те. Зовсім не про те. Хай йому біс з тим клубом! — спішив загладити момент незручності гість, — тут, прошу, є справа вельми поважна. Я завітав до вас, пане художник, з негайним замовленням. Треба намалювати портрета, великого портрета ...

— З вашої персони чи з якогось пана? — поспішив запитати господар, посміхаючись приязно, ширю.

— Портрета вождя революції.— Але прошу, не жахайтесь слів, пане. Коли вже так, то хай буде відомо, що робітники страйкують. Ми вийдемо на вулиці з червоними прапорами. На нашому прапорі повинен бути портрет вождя...

— Але прошу!..

— Отож страйковий комітет,— продовжував гість, не давши говорити раптово зблідлому господареві,— доручив мені, Яцькові Бондаришину, перемовитись з вами і дійти згоди. Потрібне не просте зображення, а художній портрет. А хто може краще вас?.. Ви поміркований, чесний, і ви кращий художник,— додав Бондаришин і, не поспішаючи, відвернув полу сурдута, витяг сувій кумача, змахнув ним і поклав на столі.

— Я, прошу пана, не політик! — не втримавшись скрикнув суворо Ліскевич.— Нащо мені той гембель?! Я волю бути стороннім. Мистецтво вище над усякі буденні справи. І ваші, прошу пане, демонстрації мене не обходять. Так, так, не обходять...

Знервований, розгублений Ліскевич змахнув руками, так ніби відганяв когось від себе, потім підбіг до гостя, наблизився і відступив. Ліскевичу хотілося сказати, що сьогодні, кілька годин тому, його викликали до поліційного управління й запропонували дати малюнок... «Простенький малюночок, карикатуру...— шепотів єхидно, вслесливо урядовець управління поліції,— ви ж патріот, пане... Ви розумієте дух нації... Отож, покажіть хто є ворог вітчизни — бунтар, комуніст... А ми надрукуємо». Ліскевич відмовлявся малювати — доводив, що він нездужає, але урядовець наполягав, і ось з години на годину і напевне не пізніше як завтра прийдуть з поліційного відділу...

Ліскевич змовчав. Крутнувся і заходив по кімнаті. Бондаришин скоса стежив за художником. Той, горблячись, випинав вперед тонке худорляве лице з русавою клинцюватою борідкою, куйовдив чуба, то щулячись потирав руки і крокував все швидше і швидше, ніби кимсь гнаний.

— Так, так. Прощу, запам'ятайте, запам'ятайте, я є митець, а не політик,— викрикував знервований художник, бурмотів щось собі під ніс, зважував, розраховував. Але ось він зненацька глянув на гостя. Раптово зменшив кроки і виступцем пішов до столу. Підійшов і аж нахилився, вдивляючись в зображення в руках Бондаришина.

— Ленін? — запитав, таємниче понизивши голос, Ліскевич.

— Так,— відповів твердо Бондаришин. Очі господаря і гостя зустрілись і довго не могли розминутись — спокійний погляд сірих очей Бондаришина і задумливо-сумний синявих очей Ліскевича.

— Це Ленін,— по хвилі мовчання, удруге ствердив Бондаришин і поклав картку на полотнище.

— Страйковий комітет платить вам, пане художник, за це ма-

лювання двісті злотих. Робота нагайна,— додав Бондаришин. І змовк.

— Коли ж демонстрація? — ніби між іншим запитав господар.

— Завтра ранком.

— Ранком? — перепитав здивовано Ліскевич.

— Так, завтра,— відповів чемно Бондаришин, хоча цей запит у нього викликав підозру.— О шостій ранку я прийду за портретом. Бажаю успіху в роботі, пане Ліскевич. Бажаю успіху,— прощаючись мовив весело Бондаришин. Залишив на столі гроші і вийшов з кімнати.

Вражений господар навіть не відповів на прощання гостя. Якусь хвилину стояв серед кімнати немов заціпенілий. Потім кинувся до вікна, виглянув. Кремезна постать Бондаришина віддалялася вулицею. Нараз Ліскевичу схотілось крикнути, завернути гостя, віддати йому все, що залишив він тут у кімнаті — це полотнище рідко вживаного кольору, і ці злоті, і це зображення. І знав, що так не зробить.

А Бондаришин ішов не поспішаючи, мов на прогулянці. Он він завернув у завулок. Зупинився. Оглядав розташування будинків, входи й виходи поблизу дворища Ліскевича,— «орієнтувався на всяк випадок». У глибині вулиці показався загін поліцаїв. Бондаришин виждав, аж поки поліцаї пройшли повз нього, і рушив услід їм вулицею, в напрямі залізничних майстерень.

Сутеніло. На заході танули останні відблиски променів сонця. Місто вгортала осіння ніч.

* * *

Матове світло падає рівно на крилаті мольберти, на тарелі з фарбами; спалахують, міняються барвами дивних веселок картини на стінах, на жердках. І видається, художник заплутався в густому сплетінні тонких барвистих ліній, райдужних променів. Високий, в голубому комбінезоні, стоїть він перед полотнищем, ніби застиг. Лише рука, напружлива і вправна, злітає вверх, убік, то креслить униз. Чорні смуги — дугасті, то рівні лягають на полотнище і з кожним мазком олівця чіткіше різьбляться загальні контури портрета.

Ліскевич звіряє своє малювання з зображенням на картці — здається, точно. Але це не задовольняє художника. Він мусить докласти зміння, збагнути прийоми великих портретистів — переглядає свою мистецьку картотеку.

Ліскевич робить кілька ескізів майбутнього портрета. Це має бути справжній витвір мистецтва. Алеж так мало часу на роботу! Так, так. На кумачі буде накреслено лише силует, а там згодом і портрет. Великий портрет...

Ліскевич задоволений — таких напружливих хвилин роботи він уже не знав давно. І він несказано гордий — малює портрета великої людини. Не кожному художнику випадає честь

писати Леніна. Так. Так. Це дуже знаменно. Десь затівається страйк, а може й повстання, і от «вони» прийшли до нього, Ліскевича, знають, найкращий художник ...

І раптом Ліскевич схаменувся.— Але ж це політика! Так. Політика ... А принцип вільного мистецтва? Мистецтво вище над усе ...— напосідливо муляє думка.— «Це творчість»,— шукає порятунку, ніби виправдовується перед кимсь Ліскевич,— «це творчість ...» Уже кілька років не брався він по-справжньому за пензля.

— Хіба то було мистецтво?! — аж скрикнув художник. Він згадав, як, принижуючи гідність митця, малював вивіски для крамниць та дешевенькі натюрморти на стінах «Будинків утіхи». «Ви патріот ... Дух нації!» ...— згадалися облесливі слова урядовця з поліційного управління.— Отчизна ... А художник Ліскевич не мав роботи. Голодував. Скитався по людях. Але хіба то когось обходить ...

Він знає, в його житті лихо бере свої кінці — початок свій відтоді, як виступив він з промовою в клубі митців. Так, так. Він говорив тоді про занепад рідного мистецтва, про нецтво, про фіглювання митців перед урядом. Він кликав їх до вершин мистецтва, а його засвітали ...

Як повідь весняна раптова, спливають і ятрять душу спогади. А навіщо? Серце давно переболіло, стежку загублено. Її вже не знайдеш. А думи — щодня і про одне і те ж: «Хто винен? Чому воно сталося так?» А відповіді нема. Та й хто відповість ...

Знеможений роботою, безсонною ніччю, думами, Ліскевич важко опустився на канапу. Сидів забованілий, нерухомий. А зі стін — з простих і золочених рамців свердлили очима юні, вродливі й потвори, лагідні, поважні і злі колись зображені ним. І художнику здавалось, ось вони почнуть рухатись, заговорять усі разом різноголосе, кричатимуть його болями, бо у всіх них частки його самого, його радощі, його муки ...

Он та дівчина сором'язлива, ніжна, з пучками рожевих троянд, і той поважний пан, і он в кутку лукавий, зігнутий пробош — всім їм радо віддавав він своє серце, розум і силу. І може того і сталося так, що він збився з дороги ...

Тихо в майстерні. Обличчя затиснуті в рямах, в сплетінні багету, тмяніють, ховаються. Тільки з червоного полотнища всміхаючись дивляться примружені розумні очі. Ліскевич задивився на портрета.— Він, Ленін, напевне сказав би, де правда,— майнула гостра думка.— Він сказав би! — уголос вимовив художник, рішуче зводячись з канапи, і спіймав себе на думці, що він ще мало знає Леніна. Так, так, багато чув, але нічого не читав з його творів. А міг би знати. Хоча б від «них», від Бондаришина ...

При згадці про замовця, звів очі на годинник. Стрілка давно вже поминула цифру шість. Ранок. А де ж замовець? Ліскевич відсунув штору, розчинив навістіж вікно. З прохололим повітрям до кімнати вповзла світанкова мла, і вразила незвичайна тиша.

Місто причаєне мовчало, і було зрозуміло чому. Але де ж Бондаришин? Одне за одним напрошуються припущення, здогади — можлива провокація... Ні, не може бути. Його схопили на вулиці, по дорозі. І він зараз десь у постерунку...

— А демонстранти? Щож, хай буде так як буде. За роботу ж заплачено. — Виринуло десь з куточка душі заспокідливе, дрібненьке і в'їдається, точить... — Але як же так? — перемагаючи себе, шукає виходу Ліскевич. Він уявив густий, вируючий натовп рішучих, піднесених, робітники шикуються в колони, готові виступати і, виявляється, нема сподіваного прапора з портретом Леніна...

Задуманий, строгий Ліскевич повільно ходив кімнатою. Думку, що з'явилася, треба було зважити, справа серйозна.

Нарешті художник випрямився, пожвавішав, похапцем накинув на плечі пальто, бережно зложив полотнище з портретом і заховав під полу. І вже аж біля дверей, не донісши руки до клямки, зупинився. Окинув очима кімнату, так ніби залишав назавжди. Помітив, на підвіконні стоїть недоладно статуетка Аполлона. Підійшов, поправив зручніше, прибрав і сунув до кишені залишені Бондаришиним гроші, і спокійний, рішучий, переступив порога. Скинув бриля, тріпонував чубатою головою й підставив обличчя сліпучо-ніжним промінням ранкового сонця. В ту ж мить ізза рогу будинку назустріч вийшов Бондаришин. — Скоріше, так, так, поспішаймо! — кричав зраділий Ліскевич.

Станіслав — Харків,
1940 р.

Агата Турчинська

НА ЧОВНІ

Сонце із землею — голуби у парі,
Сонце із землею — очі твої карі,
Де відбите небо, небо і земля,
Хмари легкокрилі, сосни і поля,
Гори несходимі і бистрий ріка,
Незабудка ніжна й гостра осока.
Сонце із землею — голуби у парі,
Сонце із землею — очі твої карі.
Подивлюсь весною на блакить погожу,
Я її забути довго вже не зможу.
Пригадаю погляд переливний твій,
Що відбивсь навіки у душі моїй.

Як у полі буду, в полі - вивоколі,
Пригадаю довгі пережиті болі,
Що тебе я ждала, що тебе бажала,
За тобою туга руном проростала.
Як зйду на кручі, на стрімчасті гори,
Схочу скоротити час я і простори,
У ріці бурхливій утопить розлуку
І до тебе, милий, простягнути руку.
Подивлюсь весною в небо на хмарину,
Певне пригадаю день я і хвилину,
Як схвала хмара промінь ясний втінь,
Як відплив ти, милий, в синю далечінь.

Київ, 1940 р.

І. Вирган

ГОЛОС ОКСАНИ ПЕТРУСЕНКО

Ще недавно між нас ти квітла,
учора іще сама
була як джерело світла,
а сьогодні й на світі тебе нема...
Замкнена в морок навіки,
де не займається ясний день,
де півні не піють, не грають ріки,
де не слуха ніхто пісень.
Немає тебе. Та твій голос лишився...
Він так на землі із живими зжився,
що й тепер, як луна серед гір,
все ходить із двору в двір.
Я знаю — довго йому ходити,
шукати краси, такої як сам,
щоб утілившись в ній, як донині жити,
щоб вічно бриніти твоїм пісням.

Харків, VII 1940 р.

Данило Соколов

УЧИТЕЛЬ

ОПОВІДАННЯ

Шофер, відчувши, нарешті, що зовсім знесилів, залишив покришки капота незакритими, шулячись з холоду підійшов до кабіни і, відчиняючи дверцята, ніяково сказав :

— Не буде діла, Володимир Ільїч, — доведеться нам у цьому селі заночувати, — він простяг руку й показав на шлях, що надвое перетинав густий віковичний бір.

Володимир Ільїч легко вистрибнув з автомобіля і подивився на відкритий мотор.

— Невже не буде? Погано! — Ленін помацав остиглу машину і спокійно, але з жалем подумав уголос : — Гм! Кепсько! От тобі й вибрав час. Та що вдієш? Зачекаємо до ранку. Як це в казці говориться: хто звечора плаче, той ранком сміятись буде, — так?

Шофер, відчувши в тоні Леніна легку іронію, покvapився попередити :

— Це селечко я добре знаю, не раз доводилося ночувати в ньому. Я, Володимир Ільїч, проведу вас, а сам повернуся, може якось полагоджу, а в крайньому разі завтра поїдемо кінсьми, нам лишилося верст двадцять, а вже звідти викличемо машину з Москви.

Ленін, відчувши холод, зіщулився.

— Про дорогу ви не турбуйтеся, я й сам можу знайти її. А якщо вам треба погрітись, ходімо разом.

— Ні, де ви бачили, Володимир Ільїч, мені зараз жарко буде.

— Ну що ж, вам видніше, робіть як краще.

Ленін повернувся до кабіни, взяв звідти папку, і, не оглядаючись, пішов через ліс стежечкою, так наче дорога ця була йому добре відома.

Володимир Ільїч давно, дуже давно не бував в такій обстановці, і він несподівано піймав себе на тому, що думки самі собою кудись розвіялись і що зараз йому приємно відчувати тільки незвичайну легкість і бадьорість у тілі.

Трохи пройшовши, він почув рипучі кроки на снігу і обернувся. Шофер догнав його і простяг великі оленячі рукавиці :

— Візьміть! Он яке сонце чисте й червоне. Великий мороз буде!

Володимир Ільїч вийняв з кишені руку і з ледве примітним відтінком задириливості запротестував:

— Ну, от! Навіщо? Я до морозу звик з дитинства. Люблю мороз. Дякую вам, товаришу! А рукавиці вам самому потрібні.

Коли шофер обернувся й пішов до автомобіля, Ленін якийсь час дивився йому вслід і не ховав рук. Високі й стрункі сосни порипували над головою і від цього мороз здавався ще дужчим.

Глибоко вдихаючи повітря, Володимир Ільїч відчував гостру, суху, колючу міцноту його.

Ленін глибше засунув руки в кишені, злегка підняв плечі і рушив у дорогу. Стежечка кінчилась.

Широкий, уїдждений шлях виблискував міддю. Сніг рипів під ногами.

Стовбури молодих сосен, туго обтягнуті ніжною й тонкою корою, червоніли на сонці. Ніщо не розбивало в цей час глибокої мовчанки зимового лісу.

Вийшовши на прогалину, Ленін зупинився, перед ним у снігових заметах лежало внизу село. Широке, червоне проміння величезного сонця стрибало по покрівлях і лягало до ніг Володимира Ільїча.

Осторонь майорів великий, з колонами, будинок. Між ним і лісом по узбочині яру розташувались нові хати. Будівлі ще не були огорожені.

Село, що несподівано виникло перед Леніним, викликало в ньому бурхливий потік нових відчуттів. Ліва брова Володимира Ільїча швидко і рішуче підскочила вгору, а праве око примружилось, як для прицілу. Думка, що якийсь час була бездіяльна, знову радісно й творчо спалахнула.

Ці нові хати, що далеко вибігли за село, примусили його подумати про те, що тільки після Жовтневої революції селянин відчуває себе господарем.

«Це правильно, — ствердив Ленін свою думку, підраховуючи кількість нових будов: — Але правильно й те, що дрібнення селянських господарств завершує собою певну путь, і підводить селянина до нового етапу, незрівняно тяжчого, відповідальнішого і водночас життєво необхідного. Саме тут ми й повинні довести своє право, свою роль, своє історичне покликання і цілком розкрити свої творчі сили, перевірені в боях. Чи спроможємось? Так, спроможємось!»

Володимир Ільїч щільніше притиснув папку, де лежав кошторис і проект нової електростанції.

Легкий дим, рожевіючи, тихо здіймався над селом. Неосяжні снігові простори зливалися з багряним, холодним заходом сонця.

Ленін постояв ще кілька хвилин, подивився на пишний захід і, не кваплячись, пішов униз.

Проходячи вузькою, засипаною снігом вулицею, він зупинився біля одного двора, наче раптом відчув несподіваний, гострий біль. По вулиці над ворітьми стирчали кощаві розкольницькі хрести і маленькі іконки, поприбивані до високих брам. Під впливом часу іконки пооблуплювались і потемніли, червона барва й позолота на них здавалась побурілими плямами крові.

Ленін знов підняв плечі і, легко орієнтуючись в селі, попрямував до колишнього поміщицького дому. На нових тесаних воротах висіла велика дошка з свіжим написом: «Школа».

Володимир Ільїч насилу відчинив хвіртку. Тут також було тихо. До школи вела вузенька доріжка, обабіч неї закутані в солому дерева стояли глибоко, по пояс у снігу. Біля хвіртки самотньо росла стара, крива береза, важкий іней нахилив її гілля до землі, сонце грало в нім холодним фіолетовим блиском. На самій верхovinі дерева сидів червоногрудий снігур і уривчасто, глухо висвистував.

Ленін увійшов до школи з парадного ходу. В сінях ще не витрівся теплий і кислуватий запах дитячого одягу. Володимир Ільїч заглянув у великий, світлий клас. Сонце догоряло на важкій заморозі вікон.

В класі перед розчищеною грубою сидів, мабуть, учитель, а біля нього на товстих колодах два хлопчак — його учні. Один з них притулювся обличчям до коліна вчителя, злегка розкривши розчервонілий рот, хлопчик розварився біля вогню і сонно дивився великими очима. Учитель відчужено незрячим поглядом видивився на жар, що аж пахтів перед ним. У всій його постаті і в напруженні його суворого погляду почувалось глибоке людське горе.

Ленін хотів зачинити двері, але вчитель, почувши кроки, звів очі, обличчя його ожило, зм'якшило. Він устав так швидко й легко, що це здивувало Володимира Ільїча, і трохи глухуватим, але м'яким і приємним голосом спитав:

— Ви до мене, товаришу?

Ленін трохи сконфузився і нерішуче відповів:

— Та як вам сказати, у нас в дорозі сталась маленька аварія з автомобілем...

Учитель, не ждучи дальших пояснень, підійшов до нього, приязно взяв його за руки і гостинно запросив зайти в квартиру.

— Ви там роздягайтесь, товаришу, а я догляну грубки і через кілька хвилин буду до ваших послуг.

Ленін, не кваплячись, зайшов у квартиру й зупинився в першій кімнаті, де пахло свіжими сосновими стружками. Сцена, якої мимовільним свідком він щойно був, чомусь справила на нього велике враження. Володимир Ільїч не міг одразу збагнути, що саме так несподівано й гостро схвилювало його, та коли він ще раз пригадав звичайний і разом з тим особливий вираз погляду вчителя, то зрозумів: перед ним з виключною силою відкрилося справжнє, неприховане почуття особистого горя.

З першої кімнати Володимир Ільїч перейшов до другої. Тут по стінах густо, як у музеї, висіли картини і стояли в штабелях дерев'яні ікони різних форматів старовинного письма. На підлозі були розкладені книги. На всіх речах білили свіжо наліплені номерки. На дубовій, масивній етажерці лежали величезні альбоми і колекції мінералів.

Аж у третій кімнаті, видно було, жили люди. Меблі червоного дерева, що стояли тут — диван, шафа і ліжко, — напевне, раніш належали поміщикам. Над великим і зручним писемним столом висів темний, видрукований на поганому папері, портрет Леніна. Володимир Ільїч здивовано подивився на своє спотворене зображення, іронічно хитнув головою. Його увагу притягла карта волості. Розглядаючи її, Ленін догадався, що учитель був інспектором народної освіти, а з докладних записів на тут таки приколотому аркуші паперу зміг виразно уявити собі стан справ по школах.

Володимир Ільїч роздягнувся, подивився на годинник і подумав про шофера.

«Напевне, нічого у нього не вийшло. Доведеться заночувати. Ну, то що? За - но - чуємо!»

Ленін повернувся до середньої кімнати, кілька хвилин постояв біля картин і підійшов до книг. Щоб зручніше було їх розглядати, він сів на м'який килимчик, підігнувши під себе ногу. Старі книги в шкіряних, добротних оправах викликали в ньому невиразні, але приємні спогади. Продивившись кілька назв, Ленін здивувався доброві книг. Це була філософська література. Крім широко відомих авторів у російському перекладі, тут були в оригіналі Фіхте — «Наукознання», Гегель — «Філософія права», Гельвецій, Гольбах, Аристотель.

Несподівано рипнули двері. В кімнату, злегка горблячись, твердою ногою увійшов учитель. Побачивши, що гість так просто сидить, він здивувався, але з приємністю сів коло нього. Ленін схилив набік голову і скося подивився на господаря.

Вираз відвертого, чистого обличчя вчителя, його ясних і холодних очей був суворий і вимогливий. Сивина не вкривала всієї його голови, на потилиці густе волосся все ще чорніло, неначе воно не хотіло миритися з наступом старості і ставило їй упертий опір.

І тільки пильно придивившись, можна було помітити в погляді учителя трудно стримувані пориви і, не зважаючи на його літа, жадібні, допитливі прагнення твердої й сильної людини.

Трохи помовчавши, учитель показав на книги. Спід короткого рукава видно було суху, міцну руку, звиклу до фізичної роботи.

— Це приблизно сота частина того, що я вже зібрав і здав у Москву. Вибачте, як вас звати?

— Володимир Ільїч.

— А мене — Іван Петрович.

Учитель ще не знав як поводитись з гостем. Кілька разів, немов випадково, він обертався до нього обличчям, вивчаючи його зовнішність.

Якщо ввійшовши в клас, гість справив на учителя враження похмурої й чимсь незадоволеної людини, то тепер, коли він скинув пальто й шапку, що закривала його дивовижне, могуче й світле чоло, і залишився в потертому на ліктях рудуватому френчі,— веселий і zarazом глибокий і зосереджений вираз його надзвичайно жвавих очей здався учителеві мов би навіть знайомим.

Щоб уникнути ніякової мовчанки й остаточно скласти собі уявлення про гостя, учитель, підводячись з підлоги, жартома сказав :

— От бачите, який я гостинний господар. Ходімо в кухню, Володимир Ільїч, вам, напевне, з дороги вмитися хочеться.

А коли він подавав чистий полотняний рушник, що пахнув тміном, він наче казав гостеві : «я не знаю, хто ти, але я хочу знати : чи можу я бути з тобою щирим і відвертим, чи не будеш ти сміятися з мене, якщо я скажу щось не до речі, і вже краще ти перший підійди до мене, щоб я знав, як поводитись з тобою».

Володимир Ільїч, енергійно витираючи обличчя, дивився на учителя і весело поблискував очима.

Іван Петрович, одірвавшись від своїх думок, побачив ожвлене й задоволене обличчя гостя, забув про те, що тількищо думав і занепокоєно спитав :

— Ви, мабуть, дуже голодні ? Одну хвилиночку, у мене вже все готове.

Ленін недбало засунув руки в кишені, кілька разів пройшовся по м'якій доріжці через усі кімнати, зупинився біля етажерки і заглянув у розкритий альбом. Те, що він там побачив і прочитав дуже його зацікавило. Подив промайнув в його очах.

— Гм ! Справді ! Цікаво ! Дуже цікаво !

Готуючи стіл, учитель почув вимовлені півголосно слова гостя, піймав у них доброзичливе нерозуміння і, немов тільки й чекав того моменту, вийшов з тарілкою в руках із своєї кімнати.

— Напевне, вам тут не все зрозуміле ?

Вимовив ці слова з прихованим захопленням. Принадна протота гостя викликала в учителя бажання зробити йому щось приємне й хороше і тому, не звернувши уваги на тихий, синій присмерк, що сповнював квартиру, він зняв з етажерки важкий альбом, поклав на стіл і, захоплюючись, став гаряче пояснити :

— Тут у мене зібрано матеріали і фото безіменних російських героїв, починаючи з першого року двадцятого віку. Багатьох із них уже немає на світі. Дивіться ! Цей ось сивий патріарх у 1905 році літав по всьому повіту на орловському рисаку і закликав селян до повстання. А ось цей — славетний російський майстер - доменщик. А ось червоноармійці — фотографії з описом

їх скромних і дивовижних подвигів — прислав мені з фронту мій старший син. Так! Я непогано знаю матінку Росію.— Він на хвилину замовк, а коли заговорив знов, то в його голосі відчувалась особлива м'якість, гордості й навіть певне почуття вищості перед слівбесідником.— Мені на моєму життєвому шляху доводилося зустрічатися з славетними людьми, а я це вважаю за велике щастя для людини.

— Як? Як ви сказали?

— Я кажу, що не всякому випадає таке щастя, як дружба з видатними людьми.

— Еге ж! Це справді так. Велике щастя приносить людині єднання з такими людьми, але їх треба не тільки зустрічати, а треба вміти їх бачити і знаходити. Правда?

— Так! Так! Це цілком правильно! Їх треба вміти бачити, а це можуть не всі. І я скажу вам, що я дивувався, які у них світлі голови. Хай тільки вони розгорнуться, вони покажуть Європі, що значить російський мужик.

Цей поворот думки вчителя здивував Леніна і, не знаючи ще, що він готує йому далі, Володимир Ільїч, покористувавшись з паузи, тихо, спокійно, але твердо вимовив:

— Напевне без пролетаріату вони б нічого не показали, та й не зможуть показати.

— Ви думаєте, я не згоден з цим? Ні, я тільки хочу сказати... Подивіться на історію російської культури, як глибоко розорав її російський мужик. Пригадайте Ломоносова, Чернишевського, Толстого, Павлова. Мені здається, що і в Леніні є щось від російського мужичка!

Володимир Ільїч весело й задирливо засміявся.

— Від російського мужичка — гм? Цікаво. Що ж, по вашому, у нього від цього російського мужичка?

— Йй - богу, відразу так навіть важко відповісти. Та ви не смійтесь: у всіх тих, кого я назвав, у самих їхніх постатях є щось кремезне, уперте і — так, так! — величне.

— В зовнішності, ви кажете? — добродушно перепитав Ленін.— Ну, що ж. Можливо. Про це мені не доводилось думати.

Учитель, видно, довгий час ні з ким не ділився своїми думками і тому хотів одразу про все висловитись перед гостем.

— Поясніть мені, Володимир Ільїч, ось такий надзвичайно цікавий і дуже характерний факт, як уперте прагнення російського народу освоїти північ. В цьому рухові російського духу я бачу майбутнє народу. Хто може зрівнятися в цьому з нами? — Учитель раптом зупинився, прислухався і, перебиваючи свою думку, засміявся й пішов на кухню.— А зараз,— почувся в пітьмі його голос,— я покажу вам цікавий людський екземпляр.

Ленін розглядав темні, фантастичні узорі на замерзлих вікнах, думаючи про примхливість, силу й упертість людського духу.

Учитель знову зайшов у кімнату й засвітив свічку. Щоб було

більше світла, він скрутив в одно три тонкі білі свічки і полум'я їх, гостре, як жало, витяглося, тремтячи й здригаючись.

До стола підійшов червоноармієць у будьоннівському шоломі. Один рукав його шинелі був порожній. Інвалід сконфужено вдивлявся в Леніна; його чорні, дівочі очі ласкаво усміхались до присутніх.

Учитель запросив обох до столу.

— Сідайте, свіжого супу посьорбаємо! Працювати, Гаврюшо, сьогодні, брат, не будемо.

Гаврюша подякував, але від їжі відмовився. Він постояв трохи, нагрівся і, коли Іван Петрович зібрався йти на кухню, виїшов разом з ним. Володимир Ільїч почув як рипнули надвірні двері, потім йому вчулися швидкі, дрібні кроки учителя, які бувають у людини, що йде з чимось крихким чи незручним у руках.

Наливаючи гарячий суп у тарілки, Іван Петрович тим самим тоном, як він говорив досі, продовжував свою незакінчену думку:

— Чим ви поясните таке явище? Цей хлопчина, уявіть собі, винайшов нову міжнародну мову, не знаючи навіть про існування есперанто чи ідо. Правда, підійшов він до свого винаходу наївно, по-селянському, наприклад, назва собаки у нього походить від слова «гав» — гавер, ну, а kota — мавер. Інакше кажучи, в основу своєї мови він, як бачите, поклав примітивно-натуралістичний принцип. Але справа ж не в цьому. Він тепер запевняє, що розмовлятиме з усім світом зрозумілою мовою про нашу революцію.

Ленін сидів і насторожено слухав. Коли він обертався обличчям до світла, в очах його спалахували хитрі, веселі зірки.

— Так от, Володимир Ільїч, я й питаю, як вам цей мужичок, га? Чи став би, наприклад, англієць для такої мети вигадувати особливу мову? На це здатна тільки руська людина.

Учитель урвав свою думку і почав мовчки їсти, опікаючись гарячим супом. Володимир Ільїч тільки тоді відчув що голодний, коли з'їв першу ложку супу. Швидко наївшись, він одсунув стільця набік, розстебнув комір френча і пильним, гострим поглядом дивився на сиву голову вчителя, схилену над столом.

Допитлива й наполеглива натура цієї людини, що не заспокоїлась навіть на старості літ, імпонувала Леніну своєю пристрасстю, великою й благородною тривогою за долю народу і Росії.

Уже впіймавши в образі вчителя риси його характеру, Ленін відчув, що йому треба допомогти, але водночас він чудово знав, що це треба зробити так, щоб думка вчителя самостійно дійшла потрібних і необхідних висновків.

Ленін устав і повільно пройшовся по кімнаті. Учитель чекав, що скаже його гість, на обличчі його відбилась турбота, і очі, світлі й чисті, знов дивились суворо й напружено.

— Це добре, Іване Петровичу (на звук м'якого, що наче наперед забігав, голосу гостя, учитель підвів голову), це добре так щиро і по-справжньому вірити в силу народу. Але самої віри ще недосить. Зовсім недосить. Є реальне життя і вперті його закони. Треба збагнути ці закони й опанувати силами життя.

І раптом нова, ще глибша й всеохоплююча думка спалахнула і стала розвиватися в свідомості Леніна. Дивлячись на учителя, він пригадав будьоннівця, село і недавній з'їзд у Москві і подумав про те, що ось усі ці люди, живі, реальні, з їхніми, викуваними в боротьбі, властивостями, з їхніми старими звичками, з хитами, що спотворюють їх,—і є ті самі люди, які будуватимуть нове людське суспільство. І тому то процес творення нового життя такий складний. Ця думка немов підіграла першу, вже висловлену Леніним, влилася в неї. Голос Леніна зміцнів і слова його здавались особливо дзвінкими, значущими й веселими.

— Дорогий Іване Петровичу! Ви намагаєтеся все пояснити особливостями руської натури, немов би в природі руської людини (Ленін простяг руку до світла і зробив долонею іронічний жест) і лежить ключ до розв'язання всіх питань, поставлених сучасним суспільством, досить тільки віднайти цю природу.

— Скажіть,— перебив учитель,— чи могла б бути десь революція, подібна до нашої?

Ленін підійшов до учителя ззаду і як давній, добрий друг поклав руки йому на плечі.

— Правда, така революція могла бути тільки в Росії. І тільки в Росії вона змогла набрати такого розмаху і одержати нечувані перемоги. А чому? Ми, Іване Петровичу, добре знаємо ту силу, яка забезпечила нам цю перемогу. Ця сила — то російський робітник, цвіт міжнародного пролетаріату, з його виключною енергією, силою дисципліни, самопожертвуванням і невиданим героїзмом, з його авангардом, партією, озброєною найпередовішою і творчою теорією. Він то й спромігся виконати взяті на себе зобов'язання.

Учитель устав, пересів на диван і, мружачи очі, дивився на тремтливе, напружене полум'я свічки. Зовсім несподівано для нього, гість став перед ним з нового боку. В перші хвилини знайомства учитель ніяк не міг припустити, щоб у цій спокійній, зосередженій, заглибленій в себе людині могли з такою невгамовною пристрасною забити джерела її душі, виявляючи могутню, відверту натуру. І тепер, саме сьогодні йому було особливо радісно відчувати присутність цього жвавого, енергійного й суворого співбесідника, його м'яку, навальну мову, логічність його думок і переконливість його доказів. В простих і навіть, здавалося, нічим не видатних словах гостя він уже захоплював для себе те нове, що заповняло пробоїну в його свідомості. Гість підійшов до нього, якийсь час мовчки дивився йому в обличчя, а потім усміхнувся і, примружившись, сказав:

— А цей ваш Гаврюша, що нашу славу російську жучку перетворив на страшного гавера, хіба він не живий приклад нового почуття, народженого революцією й вихованого робітничим класом, почуття інтернаціоналізму, яке, зауважу, не суперечить почуттю національної гордості. Тільки пролетарська революція і зможе відродити народи, нації й племена, засуджені капіталізмом на вимирання. Та от, до речі, я можу вам зараз запропонувати, вона в мене з собою, одну невеличку брошуру, в якій ці проблеми частково поставлено. Крім того, раджу вашій увазі прекрасну роботу — «Марксизм і національне питання» Сталіна.

Володимир Ільїч підійшов до писемного столу, знайшов свою папку, витяг з неї брошуру і подав учителеві.

Іван Петрович простяг руку до світла і, мружачись, прочитав:— Н. Ленін. Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі.— Він ще раз подивився на білі аркуші, знов вимовив: — Ен Ленін,— і, немов щось пригадуючи, по-приятельському усміхнувся до гостя.

— Володимир Ільїч, чудове у вас ім'я.

— Чим?

— Ну, як же?

Ленін здивовано подивився на учителя, на його обличчі майнуло нерозуміння, але швидко зникло і він ствердливо кивнув головою, швидко відповів:

— А правда, правда!

Перший натиск зухвалих атакуючих думок змінився в учителя глибоким роздумом. Він устав, пройшовся по кімнаті, потім спинився біля свого гостя і тихо, але надаючи кожному слову своєму особливої ваги й значення, спитав:

— Як ви думаєте, Володимир Ільїч, Ленін знає свою історичну роль?

— Напевне, як і всякий політичний діяч, він розуміє свою відповідальність перед історією.

— Ні, я не про те! Чи почуває себе Ленін людиною особливою, чи усвідомлює він повно свою роль в житті людей?

Володимир Ільїч підійшов до столу, зняв з стіни маленькі ножниці і зрізав чорний, зламаний кінчик гнотика на гаснучій свічці. Полум'я радісно спалахнуло й освітло його обличчя, очі і глибоко приховану в них ледве вловиму лагідну, іронічну усмішку.

Ленін якось особливо реально відчув і зрозумів у цю хвилину, що устами старого вчителя говорить більшість людей, і що в це питання, хоч би як сформульоване, завжди вкладається певний зміст. І, трохи подумавши, він серйозно, з усією відповідальністю за кожне слово, відповів так, наче він виступав перед багатотисячною аудиторією.

— Мені здається...— Може саме тому, що вже було знайдено необхідну формулювання, Ленін енергійно потер лівою рукою лоб, потім засунув руки в кишені, виставив трохи наперед груди, усміхнувся і, після невеликої паузи, під час якої він чи добирав слова, чи відгадував, як буде реагувати вчитель, не квап-

лячись, продовжував : — Коли б лоцмана, який в жорстоку бурю веде корабель серед підводного каміння, скель і рифів, в найтяжчий і найвідповідальніший момент раптом хтось із пасажирів спитав, а чи знає він, яку роль він грає в житті цього корабля, лоцман, напевне, відповів би : «Поможіть матросам, їм зараз дуже важко», або, уважаючи на те, хто його питав, сказав би : «Відійдіть набік і не заважайте мені вести корабель до порту».

Після відповіді настала довга тиша. Учитель підвівся з дивана, щоб прибрати посуд. Щоразу при його енергійному рухові полум'я свічки коливалось, мерхло і речі, віддалені від столу, ховалися в темні кутки.

Іван Петрович присунув до стіни маленький круглий стіл, за яким обідали. Коли в кімнаті знову стало вільно, він спинився біля дивана і, дивлячись прямо на гостя, заговорив так, немов усе, що говорилося раніш, не мало особливого значення, а те, що він сказав зараз, це — найнеобхідніше, чого він далі не може замовчувати.

— Ви, Володимир Ільїч, вдало відповіли на моє запитання, я думаю, що й Ленін погодився б з вами. Так ! Цілком правильно. Ми, — учитель широко обвів навколо себе руками, — в великій політиці, де потрібна вища математика, напевне ще робимо помилки, не справляючись з чотирма арифметичними діями.

Ленін сів на диван, підтягся до спинки і уважно стежив за стрибками думки вчителя. Уже багато в ньому було зрозуміле для Володимира Ільїча. Революція захитала в людях авторитет тих понять і уявлень, які віками здавались вічними, непохитними й незламними. Світ у свідомості вчителя зрушив з свого насидженого місця, все змішалось і вимагало нової й рішучої відповіді.

Як людина натурою своєю самостійна, учитель, покладаючись на свої власні сили, вирішив звести для себе нові сприймання в єдину систему. Але, видно, у нього не все було з цим гаразд і те завзяття, з яким він розмовляв з співбесідником, тільки підкреслювало, що саме зараз, висловлюючи давно нагромаджені думки, він хоче дійти до того чи іншого рішення.

І тому так бурхливо й навально висловлював він свої почуття, не зважаючи на форму, в яку вони одягаються.

— Так ! Це правильно ! Цілком правильно ! Але я знаю тепер і щось інше, може, найвеличніше й найпрекрасніше, в чому я бачу непереможну силу нашої революції. Скажіть мені, — він спинився перед гостем і якийсь час мовчки дивився на нього, наче бажаючи запам'ятати риси його обличчя, — кого в історії всього людства можна поставити поруч з Леніним ? Кого ? Нікого ! на всіх найвидатніших людях минулого лежить печать тимчасового, мимовільного. А Ленін не тільки розвинув закони, за якими людство прийде до нового, щасливого й гідного його життя. Ленін одним ударом розрубав гордіїв вузол і зламав вікову традицію людської свідомості, яка не мріяла досі про можливість щастя на

землі. Тим він наново відкрив для людини її ж землю. І тепер Ленін живе в душі народу своїм особливим і самостійним життям. Так! Ніхто з великих людей минулого не має права зватись простим ім'ям учителя, яке Леніну дав сам народ.

Володимир Ільїч сперся ліктями на пругкий валик дивана і прикрив очі долонею. Хоч як хвилювали його мітинги і з'їзди, де народ не раз виявляв свою велику любов до нього, але він завжди вважав цей прояв народних почуттів за доказ найглибшої певності людей праці в повній і остаточній перемозі їх.

А в словах цього старика — народного вчителя — він відчув з новою силою справжнє і гаряче биття серця народу. Ленін схвилюваний встав, схилив голову і повільно ходив по кімнаті, не перебиваючи вчителя. Іван Петрович, розпалений своїми останніми словами, підійшов до гостя, взяв його за гудзика і тихо, розчулено продовжував:

— Що я ще можу сказати? Все життя моє йшло узбіччями дороги. Я плив за течією, не усвідомлюючи, до чого і навіщо все, що діється навколо. Щось робив, до чогось прагнув, але в серці моєму була порожнеча і холод. І раптом Ленін, — ось як ви сьогодні. Я зрозумів його так само, як зрозуміли його мільйони — серцем і жадобою до життя. — Голос учителя звучав щораз глґхіше. — Зовсім недавно я був в Москві, здавав картини, ікони й книги і затримався. Було холодно й темно. Я підійшов до пам'ятника Мініну й Пожарському, зупинився. Подивився на Спаські ворота — раптом знов подумав про Леніна. Чи знає він, що там, під чистим небом, на Красній площі, стоїть сива людина, життя якої перетнулося з його життям і від того набуло глибокого змісту, значення і виправдання. Чи знає він? Чи догадується? І мені, старикові, хотілось про це гукнути, але на майдані було пусто, і тільки біля воріт жовтіла від ліхтаря невелика пляма на снігу. І в цю хвилину, несподівано для себе, я подумав, що досить мені простояти так десять хвилин, півгодини, годину, і Ленін вийде до мене. І вийшов би, неодмінно Ленін би вийшов! — Учитель замовк, а потім, ніби виправдовуючись, суворо вимовив: — Я це кажу так тому, що, коли хочете знати, маю на це право! Ви спитаєте, яке на це право може мати людина? Так! Я маю право! — І обличчя його знов набрало відчуженого й холодного виразу, так само, як у класі при першій зустрічі з Леніним. — Я віддав революції найдорожче, що має людина, більше, ніж власне життя. Життя своїх дітей. — Він по-старечому зробив млявий жест рукою і, стримуючись, показав на стіл: — Сьогодні рівно рік, як на денікінському фронті в бою під Батайськом убито моїх двох синів. На столі їх картки.

Догоряла свічка. Володимир Ільїч знов забрався на диван. В його погляді почуття змінювалось почуттям — то дивування, то суворість, то найглибша повага і навіть схиляння перед величчю людини.

Учитель мовчки дістав простирадло і тихо сказав:

— Ось і свічка догоряє. Спати будемо, Володимир Ільїч.

Перед сном Ленін, за звичкою, завів годинника ; учитель витяг свого і спитав :

— По вашому — яка ?

— Десять хвилин на першу.

— Ага ! А от мій трохи відстав ! Тепер ми його підгонимо.

Впоравшись з своєю тимчасовою слабкістю, вчитель усміхнувся :

— Тепер мій годинник ітиме точнісінько так, як і ваш. Коли я погляну на нього, то й згадаю людину з Москви, у якої годинник іде так само, як і в мене.

Засипаючи, Володимир Ільїч подумав, що й сьогодні йому не пощастило докладно розглянути проект Волховбуду, — але, на подив собі, не відчув досади. Старик глибоко схвилював його.

Ніч суворо заглядала в незамерзле вікно. Порипувало ліжко учителя. Ленін, відчуючи приємну втому, запах свіжої білизни, — почув легкий, ріжучий скрип шашеля над головою. Але й цей звук незабаром пропав, і він подумав про те, що тіло засипає раніш, ніж його думка. Думка далі діяла, ніби набуваючи самостійності існування.

В останню хвилину в його свідомості спалахнули яскраво освітлені сонцем високі, стрункі сосни, і світло від них, могутнє, як ріка, потоком полилось по дорозі.

Прокинувся Володимир Ільїч рано. В кімнаті сонце блищало на шафі, на гранчастій склянці, і плямами лежало на чистій, фарбованій підлозі, — зимове дитяче сонце.

Володимир Ільїч підвівся. На столі лежала записка. Читаючи її, він піймав себе на тому, що цей клаптик паперу завдав йому великої радості :

Дорогий Володимир Ільїч !

Даруйте, що мені довелось вас залишити, мене спішно викликали в сусіднє село в школу, а ви так міцно і славно спали, що я не наважився вас тривожити.

Умитися можна в кухні, — молоко в глечичку на столі — пийте на здоров'я !

До речі, ви на мене не нарікайте за мої не зовсім стримані сповідання, бо вчорашній день не був звичайним днем мого життя.

Те, що ви мені сказали, — все зважу, але перевірю з Леніним. Сьогодні ж пошукаю рекомендовану вами літературу. Будьте здорові ! І. Миронов.

Ленін пив молоко і хитра задоволена усмішка не сходила з його обличчя. Покінчивши з сніданком, він побачив у вікно коня; потім у кімнату ввійшов шофер.

— Здрастуйте, Володимир Ільїч, — як відпочивали ? З машиною справи погані, доведеться викликати іншу, а тим часом поїдемо кіньми.

Перед тим, як відійти, Володимир Ільїч упевнився, що школу охороняють, і швидко написав на другому боці записки :

Дорогий Іване Петровичу !

Дякую за ваш привітний прийом. Дозвольте мені міцно потиснути вам руку і побажати бадьорості і твердості духу на довгі роки. В. І.

Р. С. Про літературу не турбуйтеся, я вам вишлю.

Захопивши папку, Ленін з приємністю сів у санки, і добрий, сильний кінь легко виніс його на гору і подався прискореною ходою по дорозі, освітлений сонцем. В повітрі яскрів, злітаючи з дерев, іней.

Харків, 1940 р.

З російської переклав
Олекса Варава.

Володимир Лефтій

ПЕРЕД ПАМ'ЯТНИКОМ Г. І. КОТОВСЬКОМУ

Чий поривний удар розбив ворожі хвилі,
Навік пошану й честь в народі той зберіг.
І слава обгорта його ім'я. Комбриг
Отут лежить в гранітовій могилі.

Усе своє життя і дар свій бойовий
Віддав ти боротьбі за щастя, за свободу.
В легендах і в піснях молдавського народу
Навічно в пам'яті лишився ти живий !

Балта, 1940 р.

Леонід Топчий

МАЛЕНЬКЕ МІСТО

ПОЕМА

I

Розповім про все по порядку :
Невисоких будівель ряд,
На центральнім майдані — матка
Із черідкою поросят.
Неодмінно — тини височенні ;
Це ж отут, серед інших розмов,
Безперечно плів теревені
Городничому Хлестаков.
Просто в центрі — будинок міськради,
А отам, де кіно дощане —
Нова статуя: ясна радість
В тій скульптурі хвилює мене.
Далі — річка мілка, петлята,
Ліс над річкою вдалені...

Якось випало побувати
У маленькому місті мені.
Тут проходив я неквапливо,
Оглядав усе мимохіть.
Пив щоденний свій кухоль пива
З добрим наміром поповніть.
І роман тут у мене виник.
Вже під ранок топтав панель,
Повертав я в низький будинок
З гордим написом — „Гранд - отель“.

II

Люди сходяться дуже просто,
Та не легко життям простувать.
Рівним станом, високим зростом
Можна дівчину причарувать.
Можна силою, розумом можна,
Навіть дурістю — часом так.
Був струнким він, як і не кожний,

Тільки дурнем не був ніяк.
Назвемо його Олексієм, —
Гарячковий, а часом — ні,
Флегматичним назвуть не смієм ...
Був усяким в юнацькі дні.
Без старання учивсь у школі,
Та забувши про всі діла,
Він змалював пильно й поволі
Старо - грецькі струнки тіла.
Різьбарем став. Закохався.
Але так, що почав марніть.
І до руського пива взявся
Вже без наміру поповніть.

III

Ходять вигадки в білім світі
Про усяке, — часом про те,
Що кохання не легко стріти,
Що воно в житті не цвіте.
Що зустрінеш його в романі,
У віршованих десь рядках.
Де Кареніна, чи Тетяна ?..
Де ж та правда у цих словах ?
А герої мої любили
Дуже щиро і гаряче.
В темну ніченьку вдвох ходили,
Обійнявшись — плече - в - плече.
І сварилися мило обое,
Розлучаючись якнебудь.
— Не стрічаймось, Тамаро, з тобою
— Олексію, мене забудь !..
І ламаючи клятви тихі,
Розлучались, стрічались знов.
То була, одне слово, велика
І класична у них любов.

IV

В перебігові долі людської
 Наступає пора, коли
 Чи зійшлися навіки двоє,
 А чи руки навек розплели.
 Наспіва признання година
 І не можна її обійти.
 Чи страждання, чи щастя людині
 Щось та має вона принести.

Це було повесні, у травні.
 По алеї, в ряснім саду
 Олексій і Тамара востаннє
 Йшли, притишуючи ходу.
 Йшли печальні. Якось ненароком
 Все лучилось. Чи ж винна вона,
 Що другому уже два роки
 І кохає і вірна жона.
 — Він веселий такий, хороший,
 Доброзичливий, ширий завжди.
 Залишити його, Альоша,
 Сил не вистачить... Слухай, зажди!
 Він і добрістю вабить до себе,
 З ним так легко, затишно жити.
 Як він любить мене!.. — Не треба
 Так безжалісно говорити!
 — Зрозумій мене, я жалю...
 Він рвонувся.
 — Чекай, не йди!..
 Охопила руками шию,
 Заридала на грудях тоді.

V

Єсть хороші, чудові люди,
 Хоч не мало й пісних, нудних,
 Геть спустошених. Та не буду
 Говорити зараз про них.
 Поміж ними трапляються інші, —
 Навіть важко збагнути їх.
 Од найближчих людей ніжніші,
 Дуже чесні. Для рідних своїх
 Люди ці і розрада і втіха,
 Він віддасть тобі поготів
 Всю увагу і добрість тиху
 Без докорів і зайвих слів.
 Все в нім єсть, і чогось немає.
 Навіть трудно сказати, чого.
 Та буває часом: стрічає

Холод серця — пристрасть його.
 Єсть причини на цьому світі,
 Зза яких отакий чоловік
 Через п'яте - десяте літо
 Без дружини кінчає вік.

А Тамара його любила
 І покинуть його не могла.
 Та найбільш дороге і миле
 Щось для серця свого не знайшла.
 Це у нього було — в Олексія,
 В нім себе відшукала. Тому
 Про останню сумну надію
 З щирим жалем вона йому
 Говорила: — Тепер нас трое,
 Це не слід тобі забувати.
 Милій, як зробить, щоб з тобою
 Не доводилось нам страждати?
 Я з тобою жити бажаю,
 Але шкода його життя.
 Як тут діяти? Я не знаю.
 Ти вирішуй усе. Ти суддя.
 Не зважаючи на старання
 Вихід винайти з меж тісних —
 У безвихідним бути стані
 Доведеться одному з них.

VI

Я тинявся по Ленінграді
 Крізь туман і нічну пітьму.
 Грона стиглого винограду
 Їв в Кахетії і в Криму.
 На полицях я, де попало,
 Під розмірений цокіт дрімав.
 На московських п'яти вокзалах
 Злий мороз мої щокі шипав.
 Полюбив я шляхи - дороги,
 Гомінливіє городи...
 Та хороша така тривога
 Зустрічає мене завжди,
 Як вертаюся в маловідоме
 Тихе, радісне місто я,
 Де в маленькому кожному домі
 Наречена давня моя
 Неодмінно мене стрічає,
 Про образи не спом'яне —
 Поцілунками або чаєм,
 Чимсь солодким частує мене.

Якось легше тут, лагідніше,
Щасливіше у затишку тут.
І гаї тут якісь зеленіші,
Пахнуть яблуні і цвітуть.
Тут відчув я, що серцю треба,
Відчуваю сильніш, що живу.
Тут я думкою линув до тебе,
Тут я падав у сон-траву.

Я від щастя, а він од лиха
І від розпачу — Олексій...
Сам з собою говорячи тихо,
Все печалився він по ній.
Що робити? як відповісти?
Залишитися, чи втекти?
Той он третій у цьому місті
Заважає до щастя йти.
„Як він любить мене“. Спливали
Нею вимовлені слова.
Тяжеліючи од печалі,
Похилилася голова.
„Він веселий такий, хороший,
Щирий, лагідний чоловік...“
Тяжко змучений мій Альоша
Ніс їй слово — прощай навкі.

VII

„Розпрощаємось нині. Так треба.
Я встанне дивлюсь на вас...“
Нижним смутком манила до себе,
Та „спасибі“ промовила враз.
Він пішов. А вона стояла.
Він не бачив — плакала як!
Він не чув. „Повернись“ — шептала.
Він поїхав. Який дивак!
Будь він тричі собі хороший
Мій суперник, але й тоді
На таке от, як мій Альоша
Не пішов би я у біді.

VIII

Той, хто робить широко й сердечно —
Своє щастя в собі несе.
Але людям таким, безперечно,
Дуже часто в житті не везе.
Од печалі один би спився,
І повісився б інший з нудьги.

Чи з покірною б жінкою зжився,
Одружився з туги другий.
З ним такого не приключилось.
Молоду схвилювавши кров —
Назавжди з ним вона лишилась,
Вся велика його любов.
Все пізнати — і щастя й муки,
Тож виходить — по-людському жити.
У коханій взяти розлуку
Оце значить — удвоє любити.
І тоді — у свої стремління
Всю велику любов заплести.
І натхненні свої творіння
Крізь печаль життєву нести.
У труді — над буденним піднятися,
Вгамувати печаль творця...
Образ мужності, пісня щастя
Гордо вийшла іспід різця.

IX

Я давно вже не був, що правда,
У містечку. А там якраз
Головою його міськради
Може видано вже наказ:
„Ветхий тин при будинку чи хатці
Терміново на новий змінити,
По майдані центральному матці
З поросятами не ходити...“

Що б не трапилось там нового,
Та zostалися в місті тім —
Річка тиха, у ліс дорога,
Вечори у маю золотім.
Просто в центрі — будинок міськради,
А отам, де кіно дощайє —
Нова статуя: сонячна радість
В ній живе, як життя осяйне.
Двоє смілих на п'єдесталі.
Там юнак — крізь життя молоде —
Без єдиної риси печалі
Поруч з дівчиною іде.
Так і ждеш — гордовито і гучно
Заспівають скульптури ті.
Лиш отут вони нерозлучні...
Хоч розлучені у житті.

Харків, 1939 р.

З російської переклав
Терень Масенко.